

Witold Jemielity

Wpływ władz państwowych na obsadę stanowisk kościelnych w Diecezji Łomżyńskiej w latach 1945-1989

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawnohistoryczny 49/3-4, 211-244

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

KS. WITOLD JEMIELITY

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

WPLYW WŁADZ PAŃSTWOWYCH NA OBSADĘ STANOWISK KOŚCIELNYCH W DIECEZJI ŁOMŻYŃSKIEJ W LATACH 1945-1989

Treść: I. Okres powojenny. II. Dekret z 1953 r. III. Lata 1956-1989.

Po drugiej wojnie światowej aż do 1989 r. działalność Kościoła w Polsce była ograniczana przez władze państwowe. Autor przedstawia na przykładzie jednej diecezji sprawę obsady stanowisk kościelnych. Swoje opracowanie opiera na źródłach zgromadzonych w Archiwum Diecezjalnym w Łomży, głównie na aktach poszczególnych parafii i na teczkach osobowych księży. Znajduje się tam bogata korespondencja z władzami cywilnym różnych szczebli, w tym kopie pism z ośrodków wojewódzkich i ministerialnych. W polityce państwowej w odniesieniu do Kościoła katolickiego wyróżnia się kilka faz: czas powojenny, okres stalinowski, po 1956 r., lata osiemdziesiąte. Ten podział czasowy był widoczny również przy obsadzie stanowisk kościelnych.

I. Okres powojenny

Bezpośrednio po wojnie nadal obowiązywał konkordat z 1925 r. Omawianego zagadnienia dotyczył artykuł XIX: Rzeczpospolita zapewnia kompetentnym władzom prawo nadawania, zgodnie z przepisami prawa kanonicznego, urzędów, funkcji i beneficjów kościelnych. Przy nadawaniu beneficjów proboszczowskich stosowane będą następujące zasady: Na ziemiach Rzeczypospolitej nie mogą otrzymywać beneficjów proboszczowskich, chyba po otrzymaniu pozwolenia od rządu polskiego: 1. Cudzoziemcy nie naturalizowani, jako też osoby, które nie odbyły studiów teologicznych w instytucjach teologicznych w Polsce lub instytu-

tach papieskich. 2. Osoby, których działalność jest spreczna z bezpieczeństwem Polski. Przed dokonaniem nominacji na te beneficja, władza duchowna zasięgnie wiadomości od kompetentnego ministra Rzeczypospolitej, aby się upewnić, iż żaden z powodów, przewidzianych powyżej pod punktami 1. i 2, nie stoi temu na przeszkodzie. W razie gdyby wspomniany minister nie przedstawił w ciągu 30 dni zarzutów takich przeciw osobom, których nominacja jest zamierzona, władza kościelna nominacji dokona¹. Państwowa administracja wyznaniowa do 1939 r. była w gestii Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, a po 1945 r. sprawy te zostały przekazane Ministerstwu Administracji Publicznej, Departament V (Wyznaniowy). W ustawie z 19 kwietnia 1950 r. o zmianie organizacji naczelnych władz państwowych w zakresie gospodarki komunalnej i administracji publicznej, w art. 3 podano: Znosi się urząd Ministerstwa Administracji Publicznej; w art. 4: Tworzy się Urząd do Spraw Wyznań, podległy Prezesowi Rady Ministrów².

Podczas wojny bp St. Łukomski mianował na wszystkie stanowiska kościelne samodzielnie, czyli bez powoływania się na zgodę władz okupacyjnych. W tym okresie biskup w dekretach nominacyjnych na probostwa zawsze stosował formułę: Powierzam księdzu N. od dnia... zarząd parafii. W jednym z dekretów biskup napisał „zwalniam z probostwa w Bakalarzewie”, następnie to skreślił a podał „ze stanowiska duszpasterskiego”. Wynika z powyższego, że biskup unikał słowa „proboszcz”³. Bezpośrednio po wojnie biskup powoływał się na art. XIX konkordatu z 1925 r. W lipcu 1945 r. pisał do Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie, iż „w myśl art. XIX Konkordatu, zawartego pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, zamierzam zamianować na beneficjum proboszczowskie w Monkiniach w powiecie suwalskim ks. Eugeniusza Niecikowskiego, posiadającego obywatelstwo polskie. Ks. E. Niecikowski urodził się 14

¹ Konkordat Polski ze Stolicą Apostolską, Lwów 1925, s. 52.

² Por. *Państwowe prawo wyznaniowe PRL*, zebrał M. Fąka, Warszawa 1978, s. 34; H. Misztal, *Polskie prawo wyznaniowe*, t. 1, Lublin 1996, s. 170; *Prawo Wyznaniowe*, pod redakcją Henryka Misztala, Lublin 2000, s. 150.

³ Archiwum Diecezjalne w Łomży (dalej skrót: ArŁm). Akta Stanisława Prószyńskiego; Akta Henryka Pogorzelskiego; Akta Telesfora Podbielskiego; Akta Jana Rogowskiego; Akta Kazimierza Romanowskiego; Akta Lucjana Stecia.

czerwca 1907 r. Po studiach teologicznych w Seminarium Duchownym w Łomży otrzymał święcenia kapłańskie w 1937 r., poczem był wikariuszem w Zuzeli, w Teolinie, w Radziłowie i ostatnio w Wiźnie⁴. W tymże roku na podobnym piśmie w sprawie ks. Eugeniusza Gosiewskiego (na probostwo w Ostrołęce) dopisano odręcznie: „przez Urząd Wojewódzki w Białymstoku”⁴. W sierpniu 1945 r. wojewoda białostocki skierował do Ministerstwa Administracji Publicznej, Departament V (Wyznaniowy) pismo biskupa o zamierzonej nominacji ks. Fr. Guzewicza na beneficjum proboszczowskie w Burzynie. Wojewoda powołał się na okólnik Ministerstwa Nr 21 z dnia 27 czerwca 1945 r. i dodał, że nie podnosi zastrzeżeń przeciwko tej nominacji. Dnia 12 września 1945 r. nastąpiło zerwanie konkordaty między Polską i Stolicą Apostolską, ale po tej dacie biskup Łukomski nie przestał powoływać się na konkordat⁵. W końcu grudnia 1952 r. przewodniczący Wojewódzkiej Rady Narodowej (WRN) w Białymstoku ustnie wyraził żądanie, aby ks. Kazimierz Grunwald, dziekan i proboszcz w Wysokiem Mazowieckiem od 1 stycznia następnego roku opuścił teren województwa białostockiego. Bp Łukomski prosił przewodniczącego o cofnięcie decyzji, uważał ją za zbyt dotkliwą karę, w dodatku nie sprecyzowano na piśmie zarzutów. Biskup zwrócił się następnie do wydziału do spraw wyznań w Warszawie. Pisał, że księdzu nie postawiono konkretnych zarzutów, poza ogólnym, którym ma być rzekomo hamująca działalność w rozwoju współczesnej rzeczywistości; żądania tego nie chciano podać na piśmie. Urząd do Spraw Wyznań uznał zaistniałe rozstrzygnięcie za pożyteczne dla Państwa i Kościoła, bowiem ks. Grunwald swoją nieprzychylną postawą wobec istniejącego ustroju Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej ujemnie wpływał na podległe mu duchowieństwo oraz wiernych. Wkrótce ks. Grunwald opuścił Wysokie Mazowieckie i nie otrzymał innej parafii. Dopiero w maju 1957 r. Urząd do Spraw Wy-

⁴ ArŁm. Akta Eugeniusza Niecikowskiego; Akta Eugeniusza Gosiewskiego; Akta Edwarda Polaka. Bp Łukomski w 1936 r. we wniosku skierowanym do Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego stosował ten sam schemat: „Zamierzam przenieść ks. Józefa Przekopa proboszcza w Niedźwiadnej na równorzędne stanowisko do Bogut, obywatelstwo polskie posiada”, następnie podał skrócony życiorys kandydata. Akta Józefa Przekopa.

⁵ Archiwum Państwowe w Łomży (dalej skrót: ArPł). Starostwo Powiatowe Łomżyńskie, sygn. 32 k. 4.

znał cofnął swoją decyzję w sprawie odwołania ks. Grunwalda z funkcji dziekana w Wysokiem Mazowieckiem. Cała sprawa zaczęła się w 1945 r. kiedy to milicja obywatelska samowolnie wtargnęła do sali parafialnej, ks. Grunwald zwracał się o pomoc do miejscowego starosty, a biskup Łukomski do prokuratora wojskowego w Białymstoku. Klucze od sali parafialnej powróciły do proboszcza. W 1952 r. znów trwały spory między władzą cywilną a parafią o salę w domu parafialnym⁶.

Rząd dążył do wprowadzenia i egzekwowania swoiście rozumianej zasady rozdziału Kościoła od państwa. O ile przed wyborami w 1947 r. komuniści nie podjęli ofensywy przeciw Kościołowi, to w drugiej połowie tego roku coraz wyraźniej odchodzili od stosowanych dotąd pozorów „pokojowego współistnienia”. W latach pięćdziesiątych nasiliły się antykościelne działania rządu. Nastąpiły aresztowania księży i biskupów, odbywały się procesy pokazowe, likwidowano różne instytucje kościelne. Od czasu jednostronnego uchylenia konkordatu Kościół katolicki był poza prawem. Dopiero Porozumienie między Rządem Rzeczypospolitej a Episkopatem Polskim zawarte 14 kwietnia 1950 r. unormowało nieco tę sytuację. Zgodnie z Porozumieniem władze państwowe utworzyły Urząd do Spraw Wyznań jako instytucję bezpośrednio podległą Prezesowi Rady Ministrów. Urząd do Spraw Wyznań przejął całkowitą kontrolę życia i działalności Kościoła. Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 18 czerwca 1952 r. nie podjęła żadnego z wątków Porozumienia. We wrześniu 1953 r. władze aresztowały prymasa Stefana Wyszyńskiego. Jednym z najbardziej nieprzyjaznych kroków był dekret z 9 lutego 1953 r. o obsadzaniu stanowisk kościelnych, który całkowicie uzależnił Kościół od zgody władz cywilnych. Przed ukazaniem się tego dekretu biskupi zwracali się do władz państwowych tylko w związku z nominacją proboszczów a samodzielnie mianowali wikariuszy. Teraz rząd uzależnił od swojej zgody nominacje na wszystkie stanowiska kościelne⁷.

II. Dekret z 9 lutego 1953 r. o obsadzie stanowisk kościelnych.

Art. 1. Duchowne stanowiska kościelne mogą zajmować tylko obywatele polscy. Art. 2. Tworzenie, przekształcanie i znoszenie

⁶ ArŁm. Akta Kazimierza Grunwalda.

⁷ B. Kumor, *Historia Kościoła*, t. 8, Lublin 1995, s. 475 n.

duchownych stanowisk oraz zmiana ich zakresu działania wymaga uprzedniej zgody właściwych organów państwowych. Art. 3. 1. Objęcie duchownego stanowiska kościelnego wymaga uprzedniej zgody właściwych organów państwowych. 2. Przepis ust. 1 obowiązuje również przy zwalnianiu i przenoszeniu na inne stanowisko. Art. 4. Organem państwowym właściwym do wyrażenia zgody jest, o ile chodzi o ordynariuszy diecezji i sufraganów – Prezydium Rządu, we wszystkich innych wypadkach – terytorialnie właściwe prezydium wojewódzkiej rady narodowej (rady narodowej m. st. Warszawy i m. Łodzi). Art. 5. Osoby zajmujące duchowne stanowiska kościelne składają w Urzędzie do Spraw Wyznań lub w prezydium właściwej wojewódzkiej rady narodowej (rady narodowej m. st. Warszawy i m. Łodzi) ślubowanie na wierność Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Art. 6. Uprawianie przez osobę piastującą duchowne stanowisko kościelne działalności sprzecznej z prawem i porządkiem publicznym bądź popieranie lub osłanianie takiej działalności powoduje odsunięcie tej osoby z zajmowanego stanowiska przez zwierzchni organ kościelny samoistnie lub na żądanie organów państwowych. Art. 7. Wykonanie dekretu porucza się Prezesowi Rady Ministrów. Art. 8. Dekret wchodzi w życie z dniem ogłoszenia⁸.

Zarządzenie prezesa Rady Ministrów Nr 61 z 13 maja 1953 r. w sprawie wykonania dekretu o obsadzie duchownych stanowisk kościelnych. Na podstawie art. 7 dekretu z dnia 9 lutego 1953 r., zwanego w dalszym ciągu „dekretem”, zarządza się, co następuje: I. Przepisy ogólne. § 1. Celem dekretu jest zabezpieczenie, aby osoby zajmujące duchowne stanowiska kościelne spełniały swe funkcje zgodnie z zasadami i wymaganiami Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. W związku z tym obowiązkiem organów państwowych jest okazywanie wszechstronnego poparcia i opieki osobom, które w sprawowaniu swych duchownych stanowisk kościelnych zachowują postawę obywatelską i patriotyczną, zgodną z zasadami Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Natomiast organy państwowe powinny nie dopuszczać, aby duchowne stanowiska kościelne mogły być traktowane czy wykorzystywane jako osłona dla postawy lub akcji nieprzyjaznej wobec

⁸ Dz. Ust. 1953 Nr 10 poz. 32.

Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej lub też dla jakiej bądź jawnej lub zamaskowanej działalności politycznej, sprzecznej z założeniami Konstytucji wraz z opartymi na nich wymaganiami prawnymi i zarządzeniami władz państwowych. § 2. Przez „duchowne stanowiska kościelne” rozumie się wszystkie stanowiska kościelne – stałe i tymczasowe, jak również pomocnicze lub zastępcze, piastowane przez duchownych. § 3. 1. Terytorialną właściwość prezydium wojewódzkiej rady narodowej w rozumieniu art. 4 dekretu określa się według siedziby danego stanowiska kościelnego. W przypadkach wątpliwych (np. gdy obszar działania obejmuje dwa lub więcej województw) rozstrzyga Urząd do Spraw Wyznań. 2. Postanowienia o prezydium wojewódzkich rad narodowych stosuje się odpowiednio do Prezydium Rad Narodowych m. st. Warszawy i m. Łodzi. § 4. Postanowienia dekretu o „duchownych stanowiskach kościelnych” dotyczą również czasowego powierzenia wszystkich lub niektórych funkcji związanych z duchownym stanowiskiem kościelnym, z wyjątkiem przypadków krótkotrwałego powierzenia zastępstwa. § 5. W wykonaniu postanowień dekretu wszystkie osoby zajmujące duchowne stanowiska kościelne składają na żądanie prezydium wojewódzkiej rady narodowej lub Urzędu do Spraw Wyznań, wedle właściwości dla danego stanowiska, wypełniony kwestionariusz wzoru stanowiącego załącznik nr 1 i życiorys. II. Wnioski w sprawie tworzenia, przekształcania i znoszenia oraz zmiany zakresu działania duchownych stanowisk kościelnych. § 6. 1. Utworzenie nowego duchownego stanowiska kościelnego może nastąpić nie wcześniej niż po wyrażeniu zgody przez właściwy organ państwowy. 2. Przekształcenie lub zniesienie istniejącego duchownego stanowiska kościelnego, a także zmiana jego przedmiotowego lub terytorialnego zakresu działania może nastąpić również tylko po wyrażeniu zgody przez właściwy organ państwowy. 3. Wnioski dotyczące spraw wymienionych w ust. 1 i 2 powinny być składane przez właściwą kurie do prezydium wojewódzkiej rady narodowej, a w przypadkach gdy organem właściwym do wyrażenia zgody jest Prezydium Rządu (art. 4 dekretu) – w Urzędzie do Spraw Wyznań. 4. Odpowiedź na wniosek powinna nastąpić w terminie nie przekraczającym jednego miesiąca. III. Wnioski w sprawie objęcia duchownego stanowiska kościelnego. § 7. 1. Wnioski w sprawie objęcia duchownego stanowiska kościelnego, zarówno istniejącego jak i tworzonego lub

przekształcanego, składa właściwa kuria do prezydium wojewódzkiej rady narodowej – co do każdego stanowiska oddzielnie. 2. Wniosek w sprawie objęcia stanowiska ordynariusza diecezji lub sufragana składa się w Urzędzie do Spraw Wyznań. 3. Odpowiedź na wniosek powinna nastąpić w terminie nie przekraczającym jednego miesiąca. Objęcie stanowiska może nastąpić tylko po wyrażeniu zgody przez właściwy organ państwowy. § 8. 1. Postanowienia § 7 stosuje się odpowiednio do spraw zwolnienia z dotychczas zajmowanego duchownego stanowiska kościelnego z jakichkolwiek przyczyn i w jakimkolwiek trybie, jak również do spraw przeniesienia na inne stanowisko. 2. W przypadkach przeniesienia na stanowisko leżące na obszarze właściwości innego prezydium wojewódzkiej rady narodowej wymagana jest zgoda prezydium właściwych zarówno ze względu na dotychczasowe jak i ze względu na nowe stanowisko. O decyzji zawiadamia jednak prezydium właściwe ze względu na stanowisko dotychczasowe, chyba że wniosek złożony był w myśl art. 7 ust. 2 w Urzędzie do Spraw Wyznań. IV. Ślubowanie. § 9. Wszystkie osoby zajmujące duchowne stanowiska kościelne składają zgodnie z art. 5 dekretu ślubowanie na wierność Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej według wzorów stanowiących załącznik nr 2 względnie nr 3. § 10. Ślubowanie składają: a) ordynariusze diecezji lub sufragani w Urzędzie do Spraw Wyznań, b) duchowni na pozostałych stanowiskach kościelnych – w prezydium wojewódzkiej rady narodowej, chyba że Urząd do Spraw Wyznań zarządzi w danym przypadku złożenie ślubowania w Urzędzie. V. Decyzje i odwołania. § 11. Przed podjęciem decyzji prezydium wojewódzkiej rady narodowej lub Urząd do Spraw Wyznań zwraca się do właściwej kurii o udzielenie odpowiednich wyjaśnień i materiałów, a także może zażądać ich od osoby, która zajmuje lub objąć ma dane stanowisko. § 12. W przypadkach przewidzianych w art. 6 dekretu prezydium wojewódzkiej rady narodowej lub Urząd do Spraw Wyznań zwraca się do właściwej kurii z żądaniem usunięcia danej osoby z zajmowanego stanowiska w terminie określonym w żądaniu. § 13. Od decyzji wojewódzkiej rady narodowej, wydanej na podstawie art. 2, 3 i 6 dekretu, ordynariusz lub zainteresowana osoba, która zajmuje lub ma objąć dane stanowisko, może wnieść odwołanie. Odwołanie składa się w Urzędzie do Spraw Wyznań, który zawiadamia ordynariusza lub zainteresowaną osobę o decyzji, wydanej na sku-

tek odwołania. Decyzja ta jest ostateczna. VI. Przepis końcowy. § 14. W sprawach nie uregulowanych niniejszym zarządzeniem prezydium rad narodowych zwracać się powinny o wyjaśnienie do Urzędu do Spraw Wyznań. Prezes Rady Ministrów: B. Bierut. Warszawa, dnia 5 maja 1953 r.

Oto załączniki do zarządzenia nr 61 Prezesa Rady Ministrów

Załącznik nr 1. Kwestionariusz dla osób piastujących duchowne stanowiska kościelne. 1. Nazwisko, imiona. 2. Imiona rodziców. 3. Data i miejsce urodzenia. 4. Narodowość. 5. Pochodzenie społeczne. 6. Zajmowane stanowisko. 7. Wykształcenie: a) ogólne, b) specjalne (podać dokładnie, jaki zakład naukowy ukończył i gdzie). 8. Stopień naukowy. 9. Stosunek do służby wojskowej: a) przed 1939 r., b) w czasie okupacji, c) po wyzwoleniu. 10. Czy posiada i jakie odznaczenia (polskie, zagraniczne, kościelne). 11. Przynależność do organizacji społecznych i politycznych: a) przed 1939 r. b) w czasie okupacji, c) po wyzwoleniu). 12. Adres stałego miejsca zamieszkania. 13. Praca zawodowa (wymienić kolejno wszystkie miejsca pracy i zajmowane stanowiska od początku pracy zawodowej do dnia wypełnienia kwestionariusza). Miejscowość, data, podpis. Uwaga: do kwestionariusza załącza się własnoręcznie napisany życiorys.

Załącznik nr 2. Ślubowanie. (Imię i nazwisko, piastowane stanowisko). Ślubuję uroczyście wierność Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i Jej Rządowi. Przrzekam, że uczynię wszystko dla rozwoju Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej oraz dla wzmocnienia Jej siły i bezpieczeństwa. Zgodnie ze swym obowiązkiem obywatelskim w swej działalności duszpasterskiej będę nawoływał wiernych do poszanowania prawa i władzy państwowej, do wzmocnienia pracy nad odbudową gospodarki narodowej i podniesieniem dobrobytu Narodu. Przrzekam, że nie podejmę niczego, co mogłoby być sprzeczne z interesami Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej lub godzić w bezpieczeństwo i całość jej granic. Dbając o dobro i interes Państwa będę się starał o odwrócenie od niego wszelkich niebezpieczeństw, o których wiedziałbym, że mu grożą. Podpis. Miejsce i data. Ślubowanie zostało złożone w Prezydium WRN⁹.

⁹ Monitor Polski 1953 poz. 522. Por. P. Raina, *Kardynał Wyszyński. Losy więzienne*, Warszawa 1999, s. 53.

A oto stan faktyczny. W kwietniu 1953 r. ks. Eugeniusz Grodzki informował Kurię Diecezjalną w Łomży, iż otrzymał wezwanie do gabinetu przewodniczącego Powiatowej Rady Narodowej (PRN) w Augustowie. W gabinecie zastał trzech panów: przewodniczącego, referenta wyznań i referenta politycznego. Odczytano mu dekret o obsadzie stanowisk kościelnych, wymieniono nazwiska wszystkich księży z terenu powiatu augustowskiego i oznajmiono, że odtąd spada na niego, jako na dziekana, obowiązek powiadamiania WRN w Białymstoku, za pośrednictwem PRN w Augustowie, o wszelkich zmianach zachodzących w składzie duchowieństwa dekanatu augustowskiego. Ks. Grodzki odpowiedział, że wspomniany dekret nie nakłada na dziekana tego obowiązku i że wobec tego nie może przyjąć do wiadomości podanego mu zarządzenia. Urzędnicy z kolei twierdzili, że skoro wszelkie zmiany w składzie duchowieństwa zwykle zachodzą na wniosek dziekana to jest on za nie odpowiedzialny, i dodali: Sprawa jest poważna, zakomunikowaliśmy ją księdzu i należy do niej stosować się, a co ksiądz zrobi, to już jego rzecz. Kuria wyjaśniła wspomnianemu dziekanowi, iż wszelkie zmiany w składzie duchowieństwa stosownie do wymagań dekretu z 9 lutego 1953 r. kuria sama będzie komunikowała WRN w Białymstoku¹⁰.

Nie zawsze decyzja prezydium wojewódzkiej rady narodowej była po myśli biskupa. W październiku 1953 r. nadeszła zgoda na przeniesienie ks. Rajmunda Bieńkowskiego z Janówki, lecz nie na stanowisko proboszcza w Małym Płocku. W kwietniu 1954 r. WRN w Białymstoku nie wyraziła zgody na przeniesienie proboszcza Władysława Krawczyka z parafii Wólka Karwowska do parafii Puchały; nie podano powodów. Rząd wymagał również swojej zgody na zastępstwo chorego proboszcza i na czasowe zarządzanie parafią po śmierci proboszcza. W kwietniu 1954 r. proboszcz Antoni Kochański z Rygałówki powiadomił PRN w Augustowie, iż na podstawie przeprowadzonej rozmowy biskupa z przewodniczącym WRN, w czasie jego krótkotrwałej choroby zastępować go będą kapłani z Lipska, a mianowicie ks. Józef Kębliński i ks. Antoni Wróblewski. W marcu 1956 r. PRN w Wysokiem Mazowieckiem przyjęła do wiadomości, że po śmierci proboszcza w Łapach czasowe zastępstwo, do chwili mianowania nowego proboszcza przejął ks. Bronisław Sło-

¹⁰ ArŁm. Akta Eugeniusza Grodzkiego.

dziński. Wydział do spraw wyznań nadmienił, iż WRN w Białymstoku życzy sobie, by na stanowisko proboszcza parafii Łapy wniosek kurii uwzględnił księdza, działacza z ruchu społeczno-postępowego. Rząd zatwierdził też rezygnację proboszcza z zajmowanego stanowiska. W sierpniu 1955 r. ks. Czesław Ostrowski prosił biskupa o zwolnienie go z funkcji proboszcza w Dąbrówce Kościelnej. Biskup przedstawił swój wniosek w tej sprawie a WRN w Białymstoku wyraziła zgodę. W październiku 1956 r. biskup złożył podobne wnioski z racji choroby ks. Stanisława Trzaski z Podżylin i ks. Wacława Budrewicza ze Śniadowa; otrzymał zgodę¹¹.

Liczna korespondencja między biskupem a władzami cywilnymi dotyczyła osoby ks. Józefa Krzewskiego, proboszcza i dziekana w Kolnie oraz ks. Stanisława Ołdakowskiego, notariusza Kurii Diecezjalnej w Łomży. W marcu 1953 r. przewodniczący WRN w Białymstoku oświadczył biskupowi, iż żąda stanowczo w przeciągu pięciu dni zdjęcia ze stanowiska obu księży, „gdyż hamują postęp w dziedzinie gospodarczej i kulturalnej i w ten sposób szkodzą Ojczyźnie”; był to jedyny zarzut. Księża oświadczyli biskupowi, że nie poczuwają się do żadnej działalności, która mogłaby szkodzić Ojczyźnie. Biskup zwrócił się do Prezesa Rady Ministrów z prośbą o rozpatrzenie powyższej sprawy i uchylene zarządzenia. Sekretarz Rady Państwa odpowiedział, że przepisy dekretu z 9 lutego 1953 r. o odsadzaniu stanowisk duchownych nie przewidują rozpoznawania przez Radę Państwa odwołań od decyzji organów państwowych, wydanych w wykonaniu jego dekretu, i dlatego pismo biskupa skierowane zostało do Urzędu do Spraw Wyznań. Ks. J. Krzewski musiał ustąpić ze stanowiska dziekana i proboszcza w Kolnie, zamieszkał w Lipsku u miejscowego proboszcza, nie zajmując żadnego stanowiska kościelnego. W czerwcu 1953 r. WRN w Białymstoku wyraziła zgodę na przeniesienie ks. J. Krzewskiego na stanowisko wikariusza w Myszyncu, na terenie województwa warszawskiego. Z kolei WRN w Warszawie też wyraziła zgodę na powierzenie ks. J. Krzewskiemu wspomnianego stanowiska. Jednocześnie zwróciło uwagę na formę pisma z kurii diecezjalnej w Łomży. Oto kuria „powiadomiła” o przeniesieniu ks. Krzewskiego na stanowisko wikariusza, gdy art.

¹¹ ArŁm. Akta Rajmunda Bieńkowskiego; Akta Bronisława Słodzińskiego; Akta Antoniego Kochańskiego; Akta Władysława Krawczyka; Akta Czesława Ostrowskiego; Akta Stanisława Trzaski; Akta Wacława Budrewicza.

3 dekretu z 9 lutego 1953 r. wymagał „uprzedniej zgody” właściwych organów państwowych. W obronie proboszcza wystąpili parafianie z Kolna, w listopadzie 1953 r. wysłali do Rady Państwa pismo z ponad 3000 podpisami, drugie pismo we wrześniu 1955 r. do referatu wyznań przy WRN w Białymstoku, trzecie w czerwcu 1956 r. do Rady Państwa. Po trzech latach pobytu w Myszyńcu, w marcu 1956 r. ks. J. Krzewski odwołał się do Rady Państwa od tamtej decyzji. Pisał, iż w nocy, nie mówiąc nikomu, jak złodziej, z walizeczką w rękę wyjechał z Kolna, by tylko nie stwarzać przykrego fermentu między ludnością, i od tamtej pory noga jego nie powstała ani w Kolnie, ani na terenie parafii kolneńskiej, czy dekanatu. Rada Państwa przekazała jego pismo Urzędowi do Spraw Wyznań, ten zaś stwierdził, że nie znalazł podstaw do zmiany decyzji wydanej przed trzema latami. Dopiero w styczniu 1957 r. Urząd do Spraw Wyznań w odpowiedzi na pismo skierowane do Generalnego Prokuratora Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w sprawie powrotu ks. J. Krzewskiego na poprzednio zajmowane stanowiska kościelne powiadomił biskupa, iż skłonny byłby załatwić sprawę przychylnie, jeżeli kuria diecezjalna wystąpi do WRN z odpowiednim wnioskiem. Gdy to się stało, w marcu 1957 r. ks. J. Krzewski otrzymał zgodę powrotu na poprzednio zajmowane stanowiska kościelne proboszcza i dziekana parafii Kolno. Praktycznie nie miało to dla niego znaczenia, gdyż zmarł 22 czerwca 1957 r. Rok wcześniej, w lipcu 1956 r. usunięcie ze stanowiska dziekana groziło ks. Stanisławowi Dąbkowskiemu z Jedwabnego. Przewodniczący WRN w Białymstoku ustnie oświadczył biskupowi, że gdy się jeszcze powtórzy fakt opisany w „Gazecie Białostockiej” z 25 maja 1956 r., to zażąda stanowczo „zdjęcia” dziekana ze stanowiska; czyli dowodem miała być notatka prasowa. Na „Gazetę Białostocką” z 25 maja 1956 r. powoływała się WRN w sprawie wikariusza parafii Szumowo. Zarzucano mu wytwarzanie podziału na dzieci uczące się i nie uczące religii, targanie dzieci za uszy itp. W piśmie do biskupa wikariusz nie przyznawał się do tych czynów. Przewodniczący WRN w Białymstoku ostrzegł proboszcza w Szumowie, jako odpowiedzialnego za całość działalności duszpasterskiej w parafii, że o ile powtórzą się podobne wypadki, to zażąda zdjęcia go ze stanowiska¹².

¹² ArŁm. Akta Józefa Krzewskiego; Akta Stanisława Dąbkowskiego; Akta Józefa Wądołowskiego; Akta Jana Żelaźnickiego.

Ks. St. Ołdakowski też nie przyznał się do postawionego mu je-dynego zarzutu. Biskup zwracał się w tej sprawie do prymasa, do sekretarza episkopatu, do Rady Państwa. Dyrektor Urzędu do Spraw Wyznań pisał do sekretarza episkopatu, iż w związku z prze-słanymi do Prezesa Rady Ministrów odwołaniami kurii biskupich w Częstochowie, Gorzowie, Krakowie, Łomży, Olsztynie i Przemy-słu w sprawie postulatów prezydów wojewódzkich rad narodowych odnośnie zdjęcia niektórych księży z zajmowanych stanowisk ko-ścielnych Urząd do Spraw Wyznań wyjaśnia. Ich decyzje oparte są na art. 6 dekretu Rady Państwa z dnia 9 II 1953 r. o obsadzie stano-wisk kościelnych. Po wyjściu wspomnianego dekretu, nie bacząc na przeprowadzone rozmowy, kurie biskupie nie skorzystały z możli-wości dokonania zmian celem uzdrowienia stosunków. Prezydya WRN wysunęły wobec Księży Ordynariuszy postulaty odnośnie zmian na niektórych stanowiskach kościelnych. Postulaty te oparte były na ocenie całokształtu działalności publicznej odnośnych księ-ży na przestrzeni dłuższego okresu czasu. Działalność tych osób by-ła sprzeczna z duchem i literą Porozumienia. Księża ci zajmowali nieprzyjazne stanowisko wobec Państwa Ludowego i jego władz. Wśród księży, w obronie których występują kurie, znajduje się ks. St. Ołdakowski z diecezji łomżyńskiej, który nadużywał ambony do walki z Polską Ludową, w oszczerczy sposób przedstawiał polity-kę Władz Ludowych wobec Kościoła i starał się nastawiać wrogo swoich parafian do demokratycznych partii politycznych. Ksiądz ten również miał wystąpienia godzące w dobre stosunki Polski z krajami zaprzyjaźnionymi.

Sekretarz episkopatu nie uznał słuszności podanych wyżej powo-dów prawnych, jako nie objętych dekretem z 9 II 1953 r. Co do możliwości dokonywania zmian, uważał, że Ordynariusz ma zawsze możliwość czynienia zmian, ale musi się kierować prawem kanonicz-nym, opartym na sprawiedliwości i pożyteczności takich zmian dla dobra dusz wiernych. Art. 6 dekretu brzmi: „Uprawianie przez oso-bę piastującą duchowne stanowisko kościelne działalności sprzecz-nej z prawem i porządkiem publicznym bądź popieranie lub osła-nianie takiej działalności powoduje usunięcie tej osoby z zajmowa-nego stanowiska przez zwierzchni organ kościelny samoistnie lub na żądanie organów państwowych”. Dekret więc określa ściśle po-wody usunięcia ze stanowiska – „działalność sprzeczna z prawem i porządkiem publicznym”, i słusznie, bowiem chodzi tu o bardzo

wysoki wymiar kary. Nie można więc zgodzić się na nieokreślone i bardzo szerokie ujęcie, jak to ma miejsce w piśmie Urzędu do Spraw Wyznań, – działalność sprzeczna „z duchem i literą Porozumienia”, czy też „nieprzyjazne stanowisko wobec Państwa Ludowego i jego władz”. Fakty te muszą być bardzo ściśle ujęte i to w zgodzie z określeniem dekretu. A tymczasem brak jest takiego ścisłego ujęcia faktów. Pismo Urzędu do Spraw Wyznań przytacza charakterystykę trzech kapłanów, na ogólną liczbę dwudziestu, którzy byli wzięci w obronę przez wyżej wymienione kurie. Z tych trzech kapłan z diecezji warmińskiej nie może być brany w rachubę, przynajmniej przykładowo, jest to Niemiec, nie posiadający obywatelstwa polskiego, a również i dlatego, że władze wojewódzkie zgodziły się, by pozostał na stanowisku. Inni dwa kapłani będą mieli możliwość wyjaśnić stawiane im ciężkie zarzuty. Nie wiadomo jednak dla jakich powodów Urząd do Spraw Wyznań uważa za słuszne twierdzić: „Podobne przykłady są charakterystyczne również i dla innych księży bronionych przez kurie”. Jakże ma podstawy Urząd do takich wniosków, wysoce krzywdzących pozostałych kapłanów. Czy kapłani ci mają być osądzani ryczałtem na podstawie zarzutów, zresztą nie wiadomo czy słusznych, stawianych m.in. ks. St. Ołdakowskiemu. Byłoby to wysoce niesprawiedliwe i krzywdzące. Z tych powodów nie można uznać, że pismo Urzędu do Spraw Wyznań jest wyjaśnieniem. Nie jest wyjaśnieniem, a jest raczej zupełnie dowolną i krzywdzącą interpretacją dekretu, na co Episkopat nie może się zgodzić. Jest to jeszcze nowy dowód, że potrzebne są przepisy wykonawcze do dekretu, o które prosił Episkopat w pismach swoich do Prezesa Rady Ministrów. Należy jeszcze nadmienić, że dotąd Episkopat nie otrzymał odpowiedzi na pismo swoje w tych sprawach skierowane do Prezesa Rady Ministrów – na pismo Komisji Głównej Episkopatu z dnia 13 marca r. b. i na pismo Kardynała Prymasa (Wyjaśnienie Komisji Głównej do dekretu z dnia 23 marca r. b. Nr 821/53/P)¹³. Interwencja w sprawie osoby ks. St. Ołdakowskiego była nieskuteczna. Biskup zwolnił go ze stanowiska notariusza i mianował wikariuszem parafii Sokoły. W czerwcu 1954 r. biskup zamierzał wyznaczyć na stanowisko notariusza w kurii ks. Józefa Januszewskiego i zlecić mu dodatkowo kilka godzin

¹³ ArŁm. Akta Stanisława Ołdakowskiego; Urząd do Spraw Wyznań, Warszawa 12 02 1953 Nr 185/53; Sekretarz Episkopatu, Warszawa 15 05 1953 Nr 220.

wykładów w seminarium duchownym. WRN w Białymstoku wyraziła zgodę na przeniesienie wspomnianego księdza z parafii Puchaly, lecz nie na stanowisko notariusza kurii w Łomży. W pół roku potem ks. J. Januszewski otrzymał pozwolenie na objęcie stanowiska notariusza kurii w Łomży, lecz było ono już obsadzone¹⁴.

W 1949-1956 po kilka lat przebywali w więzieniach następujący księża: Aleksander Drozd, Czesław Dziondziak, Stanisław Falkowski, Apoloniusz Stanisław Gliński, Józef Kębliński, Antoni Kin, Edward Polak, Zygmunt Poniatowski, Marian Prusak, Czesław Rakowski, Czesław Roszkowski, Władysław Bartłomiej Szepietowski, Władysław Żebracki i Stanisław Chudzik. Władze cywilne zarzucały im kontakty z żołnierzami Armii Krajowej i w ogóle wrogie odnoszenie się do współczesnej rzeczywistości. Potem wszyscy zostali rehabilitowani. Po uwolnieniu z więzienia księża ci przeważnie wracali na dawne stanowiska kościelne a zastępujący ich administratorzy parafii odchodzili na inne placówki¹⁵. Inaczej było w przypadku ks. Antoniego Kina. W październiku 1955 r. wojskowy sąd rejonowy zmniejszył mu karę odbywania więzienia z ośmiu do pięciu lat i czterech miesięcy oraz wyznaczył okres próby do 26 lutego 1956 r. Wobec powyższego ks. Kin wrócił na swoją placówkę w Nurze, gdzie przebywał i dotychczasowy administrator. W miesiąc potem WRN w Warszawie powiadomiła biskupa, że parafianie z Nura proszą o pozostawienie im tylko jednego księdza z uwagi na kosztą ich utrzymania. Biskup odpowiedział, że parafianie nie zwracali się do niego o to, ponadto parafia Nur jest dla dwóch księży. WRN ponownie zwróciła się do biskupa „o uregulowanie sprawy nieprawego pełnienia funkcji kościelnej” przez ks. Kina w Nurze. W chwili ukazania się dekretu z 9 lutego 1953 r. nie pełnił on żadnego stanowiska kościelnego, przebywał w więzieniu i w rozumieniu tego dekretu bez zatwierdzenia przez WRN w Warszawie nie może pełnić funkcji związanej z duchownym stanowiskiem kościelnym. W dwa miesiące potem władze cywilne przypomniały potrzebę uregulowania statusu ks. Kina w Nurze. Biskup odpowiedział, że na razie nie posiada wolnej placówki. Dopiero w listopadzie 1956 r. biskup przedstawił wniosek na probostwo w Romanach. WRN

¹⁴ ArŁm. Akta Józefa Januszewskiego.

¹⁵ W. Jemielity, *Księżą Diecezji Łomżyńskiej więzieni w latach 1949-1956*, Studia Teologiczne, 14 (1996) 283-292.

w Warszawie wyraziła zgodę na odejście ks. Kina z Nura a WRN w Białymstoku dała zgodę na objęcie parafii Romany¹⁶.

Dekret z 9 lutego 1953 r. podnosił się również do wikariuszy. Przedtem biskup mianował wikariuszy samodzielnie, „przeznaczał” im placówki, „polecał” objąć daną parafię. Po tej dacie biskup prosił WRN „o wyrażenie zgody”, którą często, ale nie zawsze otrzymywał. Oto kilka przypadków odmowy. W 1953 r. biskup zamierzał wyznaczyć ks. Zygmunta Poniatowskiemu, który właśnie opuścił więzienie, wikariat w Lipsku. WRN w Białymstoku odmówiła zgody i poprosiła o przedstawienie wniosku na inną parafię; ks. Z. Poniatowski poszedł do Wąsosza. W tymże 1953 r. WRN w Warszawie nie zgłosiła sprzeciwu odnośnie przeniesienia ks. Bolesława Żacha wikariusza parafii Andrzejewo na teren województwa białostockiego, a tymczasem WRN w Białymstoku nie wyraziła zgody na objęcie stanowiska kościelnego przez tego kapłana na terenie swojego województwa. Do Andrzejewa przybył już nowy wikariusz, ks. B. Żach musiał więc opuścić to miejsce. Na ponowną prośbę biskupa, ze wskazaniem parafii Szumowo, władze z Białegostoku podtrzymały swoją decyzję. Ks. Żach pozostał rezydentem w parafii Jasienica, na terenie województwa warszawskiego, gdzie, jak pisał w 1955 r. do kurii, spełniał nieprawnie wszystkie funkcje wikariusza nie będąc na to stanowisko zatwierdzony przez władze państwowe. W referacie wyznań w Warszawie powiedziano mu, że otrzyma zgodę, skoro kuria zgłosi o to wniosek. Gdy to się stało, w lipcu 1955 r. został mianowany wikariuszem parafii Jasienica. W 1954 r. biskup zamierzał mianować ks. Kazimierza Mocarskiego, wikariusza w Ostrowi Mazowieckiej w województwie warszawskim na równorzędne stanowisko w Małym Płocku na terenie województwa białostockiego. WRN w Warszawie wyraziła na to zgodę, natomiast WRN w Białymstoku dwukrotnie jej odmówiła. W 1955 r. nowo wyświęcony Bolesław Liszewski nie mógł pójść do Jedwabnego i do Czerwina, a uzyskał zgodę na trzeci wniosek biskupa, do parafii Wąsosz¹⁷.

Władze państwowe w przypadku odmowy nie uzasadniały swojej decyzji. Na pewno nie mogły mieć zastrzeżeń do nowo wyświę-

¹⁶ ArŁm. Akta Antoniego Kina.

¹⁷ ArŁm. Akta Zygmunta Poniatowskiego; Akta Bolesława Żacha; Akta Kazimierza Mocarskiego; Akta Bolesława Liszewskiego.

conego Bolesława Liszewskiego. Chodziło tutaj raczej o pozostawienie w parafii dawnego wikariusza. Gdy tylko przestał obowiązywać dekret z 9 lutego 1953 r., biskup przesyłając w 1957 r. (tylko w tym roku) nominacje dołączał każdemu wikariuszowi następujące pismo: „Parę wypadków, jakie miały miejsce w diecezji, niedopuszczalnej akcji kapłana lub wiernych, która zmierzała do zatrzymania kapłana na poprzednim stanowisku, upoważnia mnie do udzielenia przestrogi popartej sankcją kanoniczną: zabraniam jakiegokolwiek akcji zmierzającej do udaremnienia translokaty. Nie tylko czynna postawa kapłana, ale nawet zajęcie czysto biernego stanowiska (np. nie przeszkadzanie wiernym w ich akcji) obciąża winą przede wszystkim samego kapłana. Dlatego niedopuszczalne jest m.in. publiczne ogłaszanie o translokacie, urządzanie masowych pożegnań, zbiegowiska przy przenoszeniu itp. Za niestawienie się w wyznaczonym dniu na nowym stanowisku winny wpada w suspensę ipso facto a divinis, zwolnienie z której zastrzegam wyłącznie sobie (przypominam, że za spełnianie czynności święceń w tej karze zaciąga się irregularitatem kan. 985 n. 7). Mam nadzieję, że powyższa przestroga w stosunku do Wielebnych Księdza nie jest aktualną”¹⁸.

Zgodnie z art. 5 dekretu z 9 lutego 1953 r. obejmując stanowiska kościelne księżą proboszczowie i wikariusze składali ślubowanie. W dekrete nie wspomniano o zakonnikach, ale działania organów państwowych zmierzały do rozciągnięcia ślubowania i na nich. W marcu 1955 r. rozpoczęły się rekolekcje parafialne w Ostrołęce, które prowadził ojciec kapucyn. Wszystkie formalności związane z zameldowaniem zostały dopełnione. W drugim dniu rekolekcji proboszcz i zakonnik zostali wezwani telefonicznie, by natychmiast stawili się w PRN w Ostrołęce. Tam zarzucono proboszczowi, iż do referatu wyznań nie zgłosił osoby mającej głosić rekolekcje, a od zakonnika zażądano przedstawienia zaświadczenia dopełnionego ślubowania i delegacji do prowadzenia rekolekcji przez jego przełożonych. Proboszcz powołał się na treść pisma sekretarza episkopatu z 18 lutego 1955 r. w tej sprawie. W odpowiedzi referent do spraw wyznań wskazał na późniejszy okólnik WRN w Warszawie z 3 marca tego roku, z którego wy-

¹⁸ ArŁm. Akta Eugeniusza Czajkowskiego; Akta Tadeusza Gładkowskiego; Akta Eugeniusza Jankowskiego; Akta Klemensa Karwowskiego.

nikało, że wszyscy zakonnicy prowadzący rekolekcje muszą udowodnić się złożeniem ślubowania, a gdyby tego nie posiadali, powinni natychmiast opuścić parafię, do której przybyli. Nie przekonało referenta wyjaśnienie ojca kapucyna, że zarządzenie dotyczące ślubowania odnosiło się tylko do osób zajmujących stanowiska kościelne, a tych zakonnicy na ogół nie zajmowali i dlatego nie byli wzywani do ślubowania. W wyniku przeprowadzonej rozmowy, uwzględniając okoliczności, że treść wspomnianego okólnika tajnego z 3 marca była proboszczowi nieznaną oraz dla uniknięcia rozgoryczenia wśród parafian w wypadku przerwania rekolekcji, w drodze wyjątku pozwolono na dokończenie rozpoczętych rekolekcji. Gdy proboszcz chciał zapoznać się z treścią okólnika, odmówiono mu tego tłumacząc, że jest to pismo poufne. Referent do spraw wyznań polecił proboszczowi, by jako dziekan powiadomił o treści wymagań objętych tajnym okólnikiem wszystkich proboszczów dekanatu ostrołęckiego. W odpowiedzi na pismo dziekana, bp Cz. Falkowski wyjaśnił, iż księża dziekani nie mają obowiązku podawać do wiadomości duchowieństwu dekanalnego poufnych zarządzeń władz cywilnych podawanych ustnie np. przez referenta do spraw wyznań¹⁹.

III. Lata 1956-1989

Dla Kościoła w Polsce przełomowym okazał się rok 1956, a to w związku z wydarzeniami w kraju. W czerwcu zastrajkowali robotnicy w Poznaniu, w październiku powrócił z więzienia Prymas Stefan Wyszyński, do szkół wprowadzono naukę religii. Stosunki Państwo – Kościół oparto na nowym Porozumieniu z 8 grudnia 1956 r. Zniesiono referaty dla spraw wyznań istniejące dotąd w gminach, powiatach i miastach. Zmieniono zakres uprawnień Urzędu do Spraw Wyznań w Warszawie i pozostawionych wydziałów dla spraw wyznań w województwach. Miały one interesować się wyłącznie sprawami dotyczącymi polityki wyznaniowej w zakresie uregulowanym odpowiednimi ustawami państwowymi i innymi aktami prawnymi oraz ogólnymi przepisami prawa o postępowaniu administracyjnym. Właściwym organom państwowym oraz instytucjom gospodarczym przekazano sprawy budowlane obiektów

¹⁹ ArŁm. Akta parafii Ostrołęka pod wezwaniem św. Antoniego. Ostrołęka, 16 03 1955; Łonża, 17 03 1955.

sakralnych i kościelnych, przydziały materiałów budowlanych, zaopatrzenie w artykuły itp.²⁰.

Dekret z 9 lutego 1953 r. zastąpiono nowym, mniej restrykcyjnym dekretem z 31 grudnia 1956 r. o organizowaniu i obsadzeniu stanowisk kościelnych. Do omawianego tematu odnoszą się następujące artykuły tego dekretu: Art. 3. Duchowne stanowiska kościelne i zakonne w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej mogą zajmować tylko obywatele polscy. Art. 4. Mianowanie na stanowiska arcybiskupów, biskupów diecezjalnych, koadiutorów z prawem następstwa, proboszczów i administratorów parafii wymaga uprzedniego upewnienia się, czy przeciw osobom, które mają być mianowane na te stanowiska, nie zachodzą uzasadnione zastrzeżenia właściwego organu państwowego. Art. 5. 1. Do zgłoszenia zastrzeżeń przeciw mianowaniu na stanowiska arcybiskupa, biskupa diecezjalnego i koadiutora z prawem następstwa właściwym jest Rząd, a przeciw mianowaniu na stanowisko proboszcza i administratora parafii prezydium właściwej rady narodowej (Rady Narodowej m. st. Warszawie i m. Łodzi). 2. Niezgłoszenie zastrzeżenia przez Rząd w ciągu 3 miesięcy a przez prezydium wojewódzkiej rady narodowej w ciągu 30 dni od zawiadomienia uważa się za wyrażenie zgody. 3. W razie rozbieżności stanowisk wskutek zgłoszonego zastrzeżenia ostateczne rozstrzygnięcie następuje w drodze porozumienia zwierzchniego organu kościelnego z Rządem. Art. 6. Osoby mianowane na stanowiska kościelne określone w art. 4 składają przed objęciem stanowisk ślubowanie na wierność Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej według następującej roty: „Ślubuję uroczyście dochować wierności Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, przestrzegać jej porządku prawnego i nie przedsiębrać niczego, co mogłoby zagrażać dobru Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej”. Art. 7. W razie szkodliwej dla Państwa działalności duchownego właściwy organ państwowy zwraca się do zwierzchnika organu kościelnego z podaniem motywów o wydanie stosownych zarządzeń, a w razie ich nieskuteczności o usunięcie duchownego z zajmowanego stanowiska kościelnego. Art. 9. Przepisy niniejszego dekretu stosuje się odpowiednio do innych kościołów i związków wyznano-

²⁰ RULKD 1958 Nr 4, s. 120, Urząd do Spraw Wyznań Nr II-8/33/58, Warszawa 5 02 1958.

wych, działających na obszarze Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Art. 10. Traci moc dekret z dnia 9 lutego 1953 r. o obsadzeniu duchownych stanowisk kościelnych Art. 11. Dekret wchodzi w życie z dniem ogłoszenia²¹.

1. Przyczyny konfliktów

W latach sześćdziesiątych głównym powodem konfliktów przy obsadzie stanowisk kościelnych stały się księga inwentarzowa i punkty katechetyczne. Dnia 20 lutego 1962 r. wyszło Rozporządzenie Ministra Finansów w sprawie prowadzenia ksiąg przez kościelne osoby prawne oraz zakony i kongregacje duchowne. Wśród przepisów w odniesieniu do podatku dochodowego i obrotowego, znalazły się także następujące przepisy o prowadzeniu księgi inwentarzowej. § 14. 1. Księgę inwentarzową, obejmującą wszystkie składniki majątku ruchomego i nieruchomego, należy prowadzić według następujących działów (rodzajów) tych składników: 1) nieruchomości gruntowych i budynkowych, 2) przedmiotów kultu religijnego (trwałego użytku), 3) przedmiotów i urządzeń przedsiębiorstw, 4) inwentarza żywego i martwego gospodarstw rolnych, 5) innych nieruchomości. § 10. 1. W księgach rachunkowych, inwentarzowych oraz przychodów i rozchodów wszelkie zdarzenia podlegające ujawnieniu w tych księgach powinny być uwidocznione na odpowiednich kontach w dniu, w którym nastąpiły. § 15. Księga inwentarzowa przed jej założeniem powinna być przedstawiona do poświadczenia organowi finansowemu, właściwemu w sprawach podatku dochodowego. Rozporządzenie to 10 lutego 1972 r. odwołał minister finansów. Przy wymierzaniu kar pieniężnych za nieprowadzenie księgi inwentarzowej władze państwowe powoływały się ponadto na art. 85 §1 ustawy z 1960 r.: Kto wbrew przepisom o postępowaniu podatkowym nie prowadzi ksiąg rachunkowych, handlowych lub podatkowych albo prowadząc te księgi odmawia okazania ich uprawnionemu organowi, podlega karze grzywny w wysokości do 100.000 zł²².

Dnia 15 VII 1961 r. wyszła „Ustawa o rozwoju systemu oświaty i wychowania”. W oparciu o nią 19 VIII tego roku ukazało się „Za-

²¹ Dz. Ust. 1957 Nr 1 poz. 6. Por. P. Raina, *Kardynał Wyszyński. Czasy prymasowskie 1956-1961*, Warszawa 1994, s. 14.

²² Dz. Ust. 1962 Nr 18, poz. 77; 1972 Nr 6 poz. 35; 1962 Nr 21, poz. 123.

ządzenie Ministra Oświaty w sprawie prowadzenia punktów katechetycznych”, a 29 XI „Instrukcja dotycząca trybu realizacji zarządzenia Ministra Oświaty z dnia 19 VIII 1961 r. w sprawie prowadzenia punktów katechetycznych”. Katechezę parafialną obwarowano masą szczegółowych przepisów. W szczególności katecheza mogła się odbywać jedynie w kościołach, kaplicach publicznych, pomieszczeniach parafialnych oraz prywatnych, z wyraźnym wyłączeniem pomieszczeń zakonnych. Spośród osób uprawnionych do nauczania religii wykluczono zakonników i zakonnice oraz osoby, którym następnie zostanie cofnięte prawo nauczania religii przez władze oświatowe. Ponadto Instrukcja przewidywała konieczność uzyskiwania zezwoleń na nauczanie religii nie tylko przez świeckich, ale i duchownych, obowiązek zdawania sprawozdań państwowym władzom oświatowym z działalności punktów katechetycznych, prowadzenie ewidencji dzieci uczęszczających na katechezę, ewidencję punktów oraz nadzór państwowy nad działalnością katechetyczną poprzez: ocenę sprawozdań, kontrolę pomieszczeń, wizytację zajęć. Z tytułu organizowania, prowadzenia i kierowania punktami katechetycznymi na terenie parafii (gminy wyznaniowej) miała być administratorom parafii (gmin wyznaniowych) wypłacana kwota 1000 zł miesięcznie w oparciu o zawartą z administratorem umowę²³.

W odpowiedzi na zarządzenie ministra oświaty z 19 lipca 1961 r. w sprawie prowadzenia punktów katechetycznych, Episkopat wydał 2 września 1961 r. orędzie w sprawie katechizacji dzieci i młodzieży. Biskupi stwierdzili, że władze administracyjne zwoływały księży na specjalne odprawy, w wielu inspektorach przedkładano księżom umowy, które w określonych warunkach i z licznymi zastrzeżeniami uprawniały ich do nauczania religii pod ścisłą kontrolą inspektorów szkolnych. Umowy takie stawiały pod znakiem zapytania istnienie nawet teoretycznie dopuszczonych punktów katechetycznych. Umowa zacieśniała bowiem zarówno miejsce nauczania do samego tylko kościoła i budynków kościelnych, jak i rodzaj oraz liczbę osób, które byłyby uprawnione do nauczania religii. Umowa przewidywała możliwość zamknięcia dowolnych punktów kościelnych

²³ Ustawa z 15 VII 1961 r. Dz. Ust. Nr 32, poz. 160. Zarządzenia z 19 VIII 1961 r. Dz. Urz. Min. Ośw. 1961 Nr 10, poz. 124. Instrukcja z 21 XI 1961 r. Dz. Urz. Min. Ośw. 1961 Nr 13, poz. 177.

przez władze szkolne, nawet w świątyniach²⁴. W grudniu 1963 r. ogłoszono „Tezy Komisji Katechetycznej Episkopatu”, w których biskupi ustosunkowali się do ustawy, rozporządzenia i instrukcji ministerstwa oświaty oraz wyjaśnili stanowisko Kościoła w sprawie katechezy, mianowicie: Nauczanie religii w pomieszczeniach sakralnych nie może być przedmiotem sprawozdań do władz oświatowych. Przez usunięcie religii ze szkół w systemie rozdziału Kościoła od państwa kontrolowanie czynności religijnych wykracza poza kompetencję państwa. Ustawa z 15 VII 1961 r. odnosi się jedynie do szkolnego i pozaszkolnego nauczania i wychowania prowadzonego tylko przez szkoły, a nie do katechezy prowadzonej przez Kościół. Cała praca duszpasterska Kościoła, której funkcją jest katechizacja, jest sprawą wolności sumienia i wyznania gwarantowaną przez Konstytucję. Zarządzenie i instrukcja zostały ogłoszone w Dzienniku Urzędowym Ministerstwa Oświaty, a więc podlegają im jedynie urzędnicy resortu oświaty, a nie ogół obywateli, w tym także proboszczowie odpowiedzialni za katechizację. Konferencja Plenarna Episkopatu z 16 czerwca 1967 r. sprzeciwiła się rejestrowaniu ośrodków katechizacji, składaniu inspektorom sprawozdań z katechizacji, kontroli lokali i wizytacji zajęć, wykluczeniu zakonników i zakonnice z katechizowania, nie zgodziła się na uzyskiwanie poza misją kanoniczną od biskupa pozwoleń od władz oświatowych, natomiast wyraziła zgodę na powiadamiania lokalnych władz administracyjnych (a nie oświatowych) o prowadzeniu nauki religii w domach prywatnych²⁵.

W 1964 r. sekretarz Episkopatu Polski dwukrotnie, 14 stycznia i 29 kwietnia, na ręce premiera Józefa Cyrankiewicza przestawiał zażalenia na działalność wydziałów do spraw wyznań. Pisał, że od pewnego czasu wprowadzają one swoistą praktykę, jeżeli chodzi o wysuwanie zastrzeżeń co do objęcia stanowiska kościelnego. Kandydat wysunięty przez kurię jest wzywany do wydziału do spraw wyznań i tam zadają mu tylko dwa pytania: czy będzie dawał sprawozdania z nauki religii i czy będzie prowadził księgę inwentarzową. Po usłyszeniu odpowiedzi negatywnej, urzędnik wysuwa zastrzeżenie co do obsady stanowiska „ze względu na szkodliwą działalność dla Państwa”. Najwidoczniej Urząd do Spraw Wyznań w Warszawie dał

²⁴ ArŁm. Akta parafii Borkowo; Orędzie, Jasna Góra 2 09 1961.

²⁵ H. Misztal, *Polskie prawo wyznaniowe*, s. 274.

taką instrukcję, bowiem wszystkie wydziały postępują jednakowo. W drugim piśmie stwierdzono, że wbrew postanowieniom kodeksu postępowania administracyjnego, które nakazują, by każda odmowna decyzja zawierała uzasadnienie prawne i faktyczne, w powyższych sprawach decyzje, z reguły odmowne, wydawane są z naruszeniem tego obowiązku. W większości przypadków zarzuca się duchownym wysuwany na stanowiska proboszczów i administratorów „brak kwalifikacji politycznych”, zaś od 1962 r. odmowne decyzje mają charakter represji za stanowisko episkopatu wobec sprzecznych z prawem żądań względem rejestrowania punktów katechetycznych i składania sprawozdań władzom oświatowym z nauczania religii lub prowadzenia księgi inwentarzowej²⁶.

2. Zarzuty

Bezpośrednio po 1956 r. władze państwowe zazwyczaj pozytywnie ustosunkowywały się do wniosków biskupa łomżyńskiego w sprawie mianowania na probostwa. Wyrażna zmiana postawy tychże władz nastąpiła w latach sześćdziesiątych. W grudniu 1961 r. WRN w Białymstoku wyraziła sprzeciw na przeniesienie ks. Wincentego Krajewskiego z Raczek do Tykocina. W uzasadnieniu podała, że w 1960 r. proboszcz organizując procesję Bożego Ciała nie uzgodnił trasy procesji z PRN w Suwałkach. Poza tym kilkakrotnie zachował się wysoce niewłaściwie w stosunku do władz powiatowych, niekulturalnie i napastliwie. Jednak w rok potem ks. W. Krajewski otrzymał zgodę na zmianę placówki, z Raczek do Tykocina. W grudniu 1961 r. WRN w Białymstoku zgłosiła zastrzeżenie wobec ks. Rajmunda Bargielskiego na przejście ze Zbójnej do Płonki Kościelnej, bowiem wielokrotnie naruszał przepisy i zarządzenia władz państwowej, źle odnosił się do osób o innych przekonaniach światopoglądowych, nakładał na wiernych różnego rodzaju podatki, dyskryminował młodzież szkolną za noszenie chust harcerskich, atakował osoby zawierające śluby tylko w urzędzie stanu cywilnego. W dwa lata potem ks. R. Bargielski znów nie otrzymał zgody na przejście ze Zbójnej do Lachowa ponieważ nie przedkładał inspektorowi oświaty sprawozdania z punktu katechetycznego²⁷. W 1963 r. WRN zgłosiła wiele zastrzeżeń. W lutym nie uwzględ-

²⁶ P. Raina, *Kardynał Wyszyński. Czasy prymasowskie 1964-1965*, Lublin 1996, s. 41 n.

²⁷ ArŁm. Akta Wincentego Krajewskiego; Akta Rajmunda Bargielskiego.

niła wniosku biskupa wobec ks. Mieczysława Lewszyka na przejście z Bogut do Wizny, gdyż ksiądz nie posiadał książki inwentarzowej i nie złożył sprawozdania z prowadzonego punktu katechetycznego. W kwietniu były cztery zastrzeżenia. Ks. Stanisław Jakacki (z Kuzi do Czarni), ponieważ odmawiał złożenia sprawozdania z punktu katechetycznego w kościele parafialnym, za co był ukarany grzywną w wysokości 1.000 zł, ponadto nie poświadczył książki inwentarzowej. Ks. Paweł Gąsowski (z Jelonk do Grajewa): nie złożył sprawozdania z punktów katechetycznych i nie prowadził książki inwentarzowej. Ks. Józef Januszewski (z Rajgrodu do Grajewa): uchylał się od obowiązku przedłożenia inspektorowi oświaty sprawozdania z działalności punktu katechetycznego prowadzonego w kościele, mimo ukarania grzywną w dalszym ciągu nie prowadził książki inwentarzowej, zorganizował na terenie kilku miejscowości zgromadzenie publiczne bez zezwolenia władzy, we wsi Gajarów zmuszał inne osoby do brania udziału w obrzędach religijnych; w pół roku potem ks. J. Januszewski otrzymał zgodę na objęcie parafii Grajewo. Ks. Telesfor Podbielski (z Wizny do Myszynca): w maju 1962 r. za jego inspiracją, wikariusz parafii podczas kazania napiętnował osoby, które w niedzielę pracowały przy pilnych pracach związanych z ładowaniem ziemniaków na samochody, nie przedstawiał inspektorowi oświaty sprawozdań z działalności punktu katechetycznego prowadzonego w kościele, mimo ukarania grzywną 2.000 zł w dalszym ciągu nie prowadził książki inwentarzowej. W tymże w roku ks. T. Podbielski otrzymał drugą odmowę, na przejście z Wizny do Grajewa, dopiero w 1969 r. zmienił parafię Wiznę na Wysokie Mazowieckie²⁸.

Zachowały się przykłady i z lat następnych. W 1964 r. ks. Kazimierz Równy nie poszedł do Sejn, gdyż uchylał się od założenia i prowadzenia książki inwentarzowej. W 1966 r. ks. Stanisław Prószczyński (z Kobylina do Czyżewa): nie prowadził książki inwentarzowej, czym łamał ustalony porządek prawny i tym samym jako proboszcz dawał zły przykład wiernym. W 1967 r. ks. Romuald Olszewski podczas spotkania w WRN w Białymstoku oświadczył, że w wypadku mianowania go proboszczem w Podżylinach nie podporządkuje się obowiązującym przepisom prawnym, a w szczegól-

²⁸ ArŁm. Akta Stanisława Jakackiego; Akta Pawła Gąsowskiego; Akta Mieczysława Lewszyka; Akta Józefa Januszewskiego; Akta Telesfora Podbielskiego.

ności rozporządzeniu w sprawie prowadzenia książki inwentarzowej. Urzędnicy tłumaczyli ks. R. Olszewskiemu, iż skoro biskup wystawia go jako kandydata do zatwierdzenia na stanowisko proboszcza, to tym samym zgadza się, aby ksiądz wyraził zgodę na prowadzenie książki inwentarzowej, bo przecież biskup zna to zarządzenie. W tymże 1967 r. roku ks. Jan Kowalczyk w trakcie przeprowadzonej rozmowy w WRN w Warszawie stwierdził, że po objęciu parafii Czerwin nie będzie prowadził książki inwentarzowej. W 1968 r. odmówiono zgody ks. Eugeniuszowi Sierbińskiemu probostwa Rajgrodu, gdyż podczas publicznych wystąpień rozgłaszał fałszywe wiadomości, jakoby w Polsce walczy się z religią. W sprawie tej z księdzem były już prowadzone rozmowy, które jednak nie dały pożądanych rezultatów; po kilku miesiącach nie zgłoszono zastrzeżeń na inną parafię. W 1975 r. ks. Eugeniusz Czajkowski nie otrzymał zgody na probostwo do Lipska, zarzucono mu odprawianie nabożeństw w kaplicy zbudowanej bez zgody organów państwowych²⁹.

Po 1956 r. w diecezji łomżyńskiej rząd nie usunął ze stanowiska żadnego proboszcza, jak to miało miejsce w okresie poprzednim. Istniało wszakże takie zagrożenie. Oto kilka przykładów. W październiku 1958 r. WRN w Białymstoku zwróciło się do biskupa o usunięcie ks. Antoniego Roszkowskiego ze stanowiska proboszcza w Łomży. Władze cywilne twierdziły, że ksiądz ten dopuścił się ostatnio szeregu wykroczeń i nadal świadomie nie przestrzega przepisów, zarządzeń i poleceń władz miejscowych. Zwracano mu na to uwagę w czasie rozmowy w WRN oraz w przeprowadzonej na ten temat rozmowie z przedstawicielem kurii biskupiej. Ks. J. Roszkowski świadomie naruszył przepisy dekretu z 31 grudnia 1956 r. poprzez samowolne uruchomienie obiektu sakralnego bez uzyskania zgody władz państwowych. Pisano dalej, że takie postępowanie ks. Roszkowskiego wprowadza niepokój wśród tamtejszego społeczeństwa i przeszkadza w normalnych zajęciach ludności. W 1966 r. WRN ponownie wskazywała na szkodliwą dla państwa działalność ks. A. Roszkowskiego. Oto podczas kazania w dniu 17 kwietnia tego roku rozgłaszał on fałszywe wiadomości, jakoby świecki charakter wychowania w naszym kraju był nieetyczny, gdyż

²⁹ ArŁm. Akta Eugeniusza Sierbińskiego; Akta Stanisława Prószyńskiego; Akta Romualda Olszewskiego; Akta Eugeniusza Czajkowskiego.

powodował szerzenie się wśród społeczeństwa na wielką skalę alkoholizmu oraz przyczyniał się do wzrostu przestępczości wśród młodzieży. Szczególnie wyrachowaną złośliwością z jego strony, mającą na celu zdyskredytowanie świeckiego charakteru wychowania, obowiązującego w PRL, było stwierdzenie, iż „bez Boga można wychować tylko psa”. Przytoczone wyżej fakty świadczą dowodnie, pisano, że ks. A. Roszkowski dopuścił się wyraźnego naruszenia następujących konstytucyjnych zasad: rozdziału Kościoła od państwa, o wolności sumienia i wyznania oraz o tolerancji religijnej, wyrządzając istotną szkodę interesom Państwa. Szkodliwa działalność ks. A. Roszkowskiego wyraża się ponadto w systematycznym i świadomym naruszaniu obowiązujących przepisów państwowych w sprawie prowadzenia punktów katechetycznych i ksiąg inwentarza. Prowadzone w związku z tym rozmowy z ks. Roszkowskim nie dały pożądanego rezultatu. Będąc obywatelem PRL, zobowiązany jest on do lojalności wobec Państwa i sumiennego przestrzegania przepisów państwowych. Łamanie ustalonego porządku prawnego, atakowanie i podważanie zasad ustrojowych jest działaniem wysoce szkodliwym dla Państwa, tym bardziej, że wyżej wymieniony jako wikariusz generalny kurii oraz proboszcz parafii daje tym samym zły przykład wiernym i podległemu duchowieństwu. W oparciu o powyższe zarzuty wydział do spraw wyznań WRN w Białymstoku oczekuje od biskupa wydania stosownych zarządzeń oraz zawiadomienia o tym tutejszego Wydziału. W razie nieskuteczności tych zarządzeń wydział do spraw wyznań WRN zwróci się o usunięcie ks. A. Roszkowskiego z zajmowanych stanowisk kościelnych³⁰.

W 1963 r. WRN w Białymstoku zagroziła usunięciem z probostwa ks. Jana Rogowskiego. W piśmie do biskupa wysunięto przeciw niemu następujące zarzuty: uchylał się od wykonania zarządzenia ministra oświaty z 19 sierpnia 1961 r. oraz instrukcji tegoż ministerstwa z 21 listopada 1961 r. dotyczącej trybu realizacji zarządzenia w sprawie prowadzenia punktów katechetycznych; w związku z tym wydział oświaty PRN w Wysokiem Mazowieckiem wymierzył księdzu grzywnę. Poza tym w dniu 4 maja 1963 r. uniemożliwił pracownikom wydziału finansowego PRN wykonania czynności urzę-

³⁰ ArŁm. Akta Antoniego Roszkowskiego.

dowych oraz wypowiadał się do nich w obelżywy sposób. Niech biskup wyda stosowne zarządzenia w sprawie szkodliwej dla Państwa działalności ks. J. Rogowskiego. W razie nieskuteczności tych zarządzeń WRN w Białymstoku – wydział do spraw wyznań zwróci się o usunięcie księdza z zajmowanego stanowiska kościelnego. W tymże 1963 r. WRN w Białymstoku zwróciła się do kurii biskupiej o wydanie stosownych zarządzeń w sprawie „szkodliwej dla państwa działalności” ks. Antoniego Kochańskiego z Janówki. Nie zastosował się on do przepisów względem punktów katechetycznych, za co został ukarany grzywną przez wydział oświaty i kultury w Augustowie. Proboszcz opracował wówczas zażalenie do ministerstwa oświaty i kultury, nakłonił parafian do złożenia podpisów, czym spowodował niepokój wśród tamtejszej ludności. W razie nieskuteczności tych zarządzeń, pisano dalej, WRN – wydział do spraw wyznań zwróci się o usunięcie ks. Kochańskiego z zajmowanego stanowiska³¹.

Wyrażając sprzeciw wobec kandydatów biskupa na określone parafie, władze cywilne mogły rezerwować je dla własnych kandydatów. W 1960 r. biskup podał wniosek o mianowaniu ks. Edwarda Polaka do Augustowa, na co WRN w Białymstoku dała odpowiedź negatywną, a jednocześnie stwierdziła, iż zgodnie z przeprowadzoną rozmową z przedstawicielem kurii w sprawie obsady parafii w Augustowie „nadal proponujemy stanowczo omawianą kandydaturę i uważamy, że kuria pozytywnie ustosunkuje się do naszego wniosku”. Jednak kandydat proponowany nie poszedł do Augustowa, a do Szczuczyna. W „Pro memoria” z 106 Konferencji Plenarnej Episkopatu z 24 stycznia 1968 r. podano, że wydziały do spraw wyznań z reguły zgłaszały zastrzeżenia do kandydatów kapłanów przedstawionych na stanowiska kościelne tylko dlatego, że nie prowadzili księgi inwentarza, czy nie rejestrowali punktów katechetycznych. Po bezskutecznym wyczerpaniu środków odwoławczych należy pozostawić księdza jako wikariusza ekonoma. Nigdy nie wolno mianować księdza nie-łojalnego na wybraną przez siebie czy przez urzędnika wyznaniowego parafię, by uzyskać nihil obstat dla podanych kandydatów księży lojalnych na parafię³².

³¹ ArŁm. Akta Edwarda Polaka; Akta Antoniego Kochańskiego.

³² ArŁm. Konferencje dziekanów, sygn. 232.

3. Obrona wniosków biskupa

W odpowiedzi na postawione zarzuty stawiane przez wojewódzkie i powiatowe rady narodowe księża przesyłali biskupowi własne wytłumaczenia, w których wykazywali swoją niewinność. Z kolei biskup zwracał się do WRN, a ponieważ tam nie uwzględniano jego argumentów, kierował pisma do Urzędu do Spraw Wyznań. Nadrzędna instytucja państwowa w zasadzie potwierdzała decyzję WRN, powtarzając uzasadnienia zawarte tamże. Oto jedno z pism bpa Czesława Falkowskiego z 1963 r. do Urzędu do Spraw Wyznań. W związku z decyzją z dnia 22 kwietnia 1963 r. Nr W. III 24/48/63 w sprawie zgłoszenia zastrzeżenia przeciwko mianowaniu ks. Telesfora Podbielskiego, dotychczasowego proboszcza parafii w Wiźnie powiecie łomżyńskim na stanowisko proboszcz parafii Myszyniec powiecie ostrołęckim – po zbadaniu sprawy i na podstawie pisma ks. T. Podbielskiego wyjaśniam, że punktu katechetycznego wymieniony wyżej kapłan, w rozumieniu Instrukcji ministerstwa oświaty, w kościele nie otwierał i dlatego postawiony mu zarzut w powyższej sprawie uważam za bezpodstawny. Co zaś się tyczy przygotowania dzieci do sakramentów świętych, jest to jego obowiązkiem sumienia, wynikającym ze stanowiska duszpasterza parafii, zagwarantowanym Konstytucją PRL, Dekretem o ochronie wolności sumienia i wyznania oraz Porozumieniem Rządu z Episkopatem z dnia 14 kwietnia 1950 r. Sprawa księgi inwentarzowej dotąd nie została ostatecznie rozstrzygnięta, ponieważ na pisma sekretarza episkopatu z dnia 24 kwietnia 1962 r. Nr 410 i z dnia 27 lutego 1963 r. Nr 70, skierowanych do premiera Józefa Cyrankiewicza, prezesa Rady Ministrów PRL, jak mi wiadomo, nie ma odpowiedzi. Ks. T. Podbielski wyjaśnia ponadto, że zastrzeżenia wysunięte przeciw mianowaniu go proboszczem w Myszyńcu i uzasadnienie tych zastrzeżeń są dla niego krzywdzące, gdyż od czasu objęcia probostwa w Wiźnie, to jest od 1948 r., nie dał żadnych zarzutów nielojalności ze strony jakiegokolwiek szczebla władzy Polski Ludowej i praca układała się w harmonijnej zgodzie. Nigdy też nie inspirował wikariuszy, co mają mówić w kazaniu i dlatego z ubolewaniem przeczytał ten zarzut. Wobec powyższego niniejszym odwołuję się do Urzędu do Spraw Wyznań o anulowanie decyzji wydziału do spraw wyznań w Warszawie z dnia 22 kwietnia 1963 r. Nr W. III. 24/48/63 i cofnięcie zastrzeżeń w stosunku do ks. T. Podbielskiego w przedmiocie mianowania go na stanowisko proboszcza w Wiźnie.

Na to odwołanie bp Cz. Falkowski otrzymał następująca odpowiedź; typową i dla innych odwołań ze strony biskupa. W toku postępowania administracyjnego stwierdzono, że ks. T. Podbielski prowadzi punkt katechetyczny na terenie swojej parafii. Zgodnie z instrukcją ministerstwa oświaty z dnia 21 listopada 1961 r. dotyczącą trybu realizacji zarządzenia ministra oświaty z dnia 15 sierpnia 1961 r. w sprawie prowadzenia punktów katechetycznych obowiązany jest on przedkładać inspektorowi oświaty sprawozdanie z działalności tego punktu katechetycznego raz w roku do dnia 31 grudnia według stanu z dnia 1 grudnia danego roku. Ponieważ ks. T. Podbielski tego dotychczas nie uczynił, narusza on obowiązujące przepisy państwowe, wydane przez ministerstwo oświaty na podstawie wyraźnego upoważnienia ustawowego, zawartego w przepisie art. 39 pkt. 2 ustawy z dnia 15 lipca 1961 r. o rozwoju systemu oświaty i wychowania. Nie prowadzi także księgi inwentarzowej, co jest obowiązkiem ustawowym, nałożonym na kościelne osoby prawne przepisem & 1 rozporządzenia z dnia 20 lutego 1962 r. ministra finansów. Zaniechanie wykonania tej czynności nakazanej przez przepisy podatkowe stanowi przestępstwo podatkowe, powodujące odpowiedzialność karną osób obowiązanych do działania w imieniu podatnika. Złożenie pism do prezesa Rady Ministrów przez sekretarza episkopatu w sprawie księgi inwentarzowej nie tworzy żadnego tytułu prawnego, zwalniającego kościelne osoby prawne od obowiązku prowadzenia ksiąg inwentarzowych. Ks. T. Podbielski jako proboszcz parafii jest również odpowiedzialny za szkodliwe wystąpienia wikariuszy, gdyż rządca parafii jest odpowiedzialny za działalność podległego mu duchowieństwa związaną z czynnościami duszpasterskimi i parafialnymi. Biorąc pod uwagę przytoczone wyżej fakty Urząd do Spraw Wyznań postanowił utrzymać decyzję WRN. Decyzja niniejsza jest ostateczna w postępowaniu administracyjnym³³.

W 1966 r. bp Cz. Falkowski biorąc w obronę ks. St. Prószyńskiego pisał do Urzędu do Spraw Wyznań, iż sprawa prowadzenia księgi inwentarzowej przez proboszczów jest od lat omawiana przez Komisję Wspólną Rządu PRL i Episkopatu Polski, wobec czego proboszczowie otrzymali polecenie wstrzymania się z zakładaniem

³³ ArŁm. Akta Telesfora Podbielskiego; Urząd do Spraw Wyznań, Warszawa 27 05 1963, Nr II-1B/121/63. Akta Stanisława Jakackiego; Akta Mieczysława Lewszyka.

i prowadzeniem księgi. W związku z zarzutem zgorszenia parafian z powodu nieprowadzenia księgi inwentarzowej, należy powiedzieć wręcz co innego: znany jest fakt, że ks. St. Prószyński jak najlojalniej wykonuje swoje powinności względem PRL – płaci podatki, oddaje kontyngenty itd. W 1967 r. biskup przedstawiał Urzędowi do Spraw Wyznań podobne argumenty w związku z odmową na jego wniosek w sprawie ks. J. Kowalczyka. Odpowiedź Urzędu do Spraw Wyznań też nie zawierała nowych myśli. W sprawie ks. J. Kowalczyka, i nie tylko jego, bp Cz. Falkowski zwracał się do Komisji Wspólnej Rządu i Episkopatu Polski. Zasadniczo powtarzał argumenty, jakie wielokrotnie przedstawiał Urzędowi do Spraw Wyznań, który również trwał przy raz podjętej interpretacji prawa. W tymże 1967 r. Urząd do Spraw Wyznań potwierdzając odmowną decyzję WRN w Białymstoku pisał, iż ks. R. Olszewski nie dał władzom państwowym gwarancji przestrzegania obowiązujących przepisów państwowych w sprawie prowadzenia ksiąg inwentarza. Jako obywatel Państwa zobowiązany jest on do przestrzegania wyżej wymienionych przepisów, gdyż zostały one wydane w oparciu o uchwalone przez Sejm ustawy³⁴.

Jak wspomniano, w 1958 r. WRN w Białymstoku zażądała usunięcia ks. A. Roszkowskiego ze stanowiska proboszcza w Łomży. Bp Cz. Falkowski konsultował się w tej sprawie z biskupem Klepaczem w Łodzi, wskazywał na art. 17 dekretu z 31 grudnia 1956 r.: „W razie szkodliwej działalności duchownego właściwy organ państwowy zwraca się do zwierzchnika organu kościelnego”. Tymczasem do niego nie zwracał się w ogóle żaden organ państwowy z ostrzeżeniem i podaniem motywów na piśmie. Zasadniczo chodziło tutaj o budowę drugiego kościoła na terenie parafii i o sprawy szkolne. Ks. A. Roszkowski pozostał w parafii³⁵.

WRN nie zawsze podawała szczegółowe uzasadnienie swojej odmownej decyzji, powołując się na wzgląd porządku publicznego. Takie dwa przypadki zaistniały w 1961 r. i 1963 r. Bp Cz. Falkowski zwrócił się w tej sprawie do Urzędu do Spraw Wyznań. Biskup pisał, iż wydział do spraw wznań w Białymstoku nie uzasadnił ani faktycznie ani prawnie odmowy, choć Okólnik Urzędu do

³⁴ ArŁm. Akta Stanisława Prószyńskiego; Akta Jana Kowalczyka; Akta Romualda Olszewskiego.

³⁵ ArŁm. Akta Antoniego Roszkowskiego.

Spraw Wyznań z 14 marca 1962 r. Nr I. 19/85/61 w p. 3 tego wymaga. Przepis art. 99 & 4 kodeksu prawa administracyjnego, na który powołuje się wydział do spraw wyznań pozwala na zaniechanie „Uzasadnienia” jako wyjątku od zasady z art. 99 & 2 „w przypadkach, w których z dotychczasowych przepisów ustawowych wynikała możliwość zaniechania lub ograniczenia uzasadnienia ze względu na interes bezpieczeństwa Państwa lub porządek publiczny”. Z powyższego wynika, pisał biskup, że musi istnieć wyraźny przepis ustawy zezwalający na zaniechanie uzasadnienia prawnego. Dekret z 31 grudnia 1956 r. takiego przepisu nie zawiera. Zapytany w tej sprawie kapłan wyjaśnił, że jest ogromnie zaskoczony zastrzeżeniami wydziału do spraw wyznań w Białymstoku, gdyż przez 46 lat swego życia nie był w ogóle karany ani sądownie ani administracyjnie i żadnych zarzutów jako lojalnemu obywatelowi PRL nikt nie czynił. W odpowiedzi Urząd do Spraw Wyznań uznał, że urzędnicy z Białegostoku mogli pominąć uzasadnienie ze względu na porządek publiczny, co czyni teraz i Urząd w Warszawie, i dodał, że sprawa powyższa została szczegółowo omówiona w okólniku Urzędu do Spraw Wyznań z dnia 14 marca 1962 r. Nr I. 19/85/61 w sprawie postępowania administracyjnego dotyczącego mianowania na stanowiska proboszczów i administratorów parafii. Okólnik ten przesłany został do wiadomości kurii diecezjalnej w Łomży³⁶.

Na stanowisku proboszcza pozostawali księża będący w starszym wieku lub chorzy. W takim przypadku biskup niekiedy mianował adiutorów, którzy przejmowali całą administrację parafii, a tytuł proboszcza pozostawał przy dotychczasowym księdzu. Biskup czynił to nie odwołując się do władz cywilnych. W 1961 r. powierzył ks. Janowi Dobkowi funkcję adiutora parafii Zuzela przy chorym proboszczu ks. Czesławie Roszkowskim. Była to sytuacja wyjątkowa, natomiast częściej nominacje adiutorów zdarzały się pod koniec lat sześćdziesiątych. I na to zareagowały władze państwowe. W 1967 r. WRN w Warszawie zwróciła się do bpa Cz. Falkowskiego, aby w myśl art. 4

³⁶ ArŁm. Akta Leona Ostalczyka; Akta Bolesława Pietrewicza. W 1961 r. za podstawę odmowy uzasadnienia podano art. 99 & 4 kodeksu postępowania administracyjnego w związku z art. 75 ust 3 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 22 03 1928 r. o postępowaniu administracyjnym (Dz. Ust. Nr 36 poz. 341 z późniejszymi zmianami). W 1963 r. na podstawie art. 99 & 4 kodeksu postępowania administracyjnego w związku z art. 5 ust 1 dekretu z 31 12 1956 r.

dekretu z 31 grudnia 1956 r. zgłosił kandydata na stanowisko proboszcza parafii Czerwin. W 1969 r. WRN w Białymstoku stwierdziła, że od pewnego czasu nie jest obsadzone stanowisko proboszcza w Kołakach, w Sokolach i w Podżylinach. Biskup przesłał wówczas wnioski dla ks. Czesława Rakowskiego do Kołak, gdzie pracował on dotychczas, dla ks. Pawła Olędzkiego do Sokół, gdzie był aktualnie, natomiast powstrzymał się z przedstawieniem wniosku dla ks. Romualda Olszewskiego do Podżylin, gdzie ten pracował samodzielnie już dwa lata, gdyż wcześniej złożył odwołanie do Komisji Wspólnej Rządu PRL i Episkopatu Polski. W 1970 r. biskup ustanowił ks. Eugeniusza Chylińskiego adiutorem parafii Rutki, zaś proboszcza powiadomił, iż zachowuje on nadal tytuł, gdyż kuria nie występowała w tej sprawie do wydziału do spraw wyznań, a wydział nie wypowiedział się na temat mianowania nowego proboszcza tamtejszej parafii. Proboszcz przesłał to pismo do Białegostoku. Bp Mikołaj Sasinowski widział w tym szczyt nietaktu ze strony proboszcza. Pisał, iż dotąd więcej wikariuszy dla dobra parafii i samego proboszcza występowało w roli adiutora i nie było żadnego problemu w związku z ewentualną korespondencją z władzami świeckimi; w takich wypadkach pismo przygotowane przez adiutora podpisywał starszy kapłan jako proboszcz lub podpisywał adiutor „w zastępstwie”. W 1970 r. bp M. Sasinowski nawet mając na swój wniosek pozytywną decyzję władzy świeckiej, pozostawił ks. Eugeniusza Święckiego nadal w Dąbrówce koło Ostrołęki „z uzasadnionych powodów”³⁷.

Od 1971 r. wojewódzkie rady narodowe powiadamiając biskupa o swojej zgodzie na mianowanie kilku proboszczów kilkakrotnie zaznaczało, aby w oparciu o art. 46 kodeksu prawa administracyjnego powiadamiał on wydział do spraw wyznań w terminie 14 dni po objęciu stanowiska przez nowego proboszcza³⁸. Może łączyło się to z wyegzekwowaniem od księży ślubowania. Zgodnie z art. 6 dekretu z 31 grudnia 1956 r. osoby mianowane na stanowiska kościelne przed ich objęciem składały ślubowanie na wierność Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej według podanej tam roty. W rok po wydaniu dekretu WRN kilkakrotnie zaznaczała, aby biskup skierował

³⁷ ArŁm. Akta Czesława Roszkowskiego; Akta Romualda Olszewskiego; Akta Jana Kowalczyka; Akta Czesława Dziendziaka; Akta Eugeniusza Święckiego.

³⁸ ArŁm. Akta Henryka Rogowskiego; Akta Stanisława Dąbrowskiego; Akta Lucjana Godlewskiego.

przyszłego proboszcza do wydziału do spraw wyznań celem dopełnienia funkcji wynikających z art. 6 dekretu. Przez kolejnych kilkadziesiąt lat w pismach WRN nie było o tym wzmianek. Jednak w 1983 r. Urząd Wojewódzki w Suwałkach przypomniał, aby zgodnie z art. 6 dekretu ks. Marian Olszewski przed objęciem stanowiska proboszcza w Wólce Karwowskiej złożył ślubowanie w jego wydziale. W 1985 r. ks. Romuald Sakowicz został administratorem parafii Turośl, a w rok potem Urząd Wojewódzki w Łomży zatwierdził go na proboszcza tej parafii. Ks. Sakowicz odmówił złożenia ślubowanie tłumacząc, że według art. 6 osoby mianowane na stanowisko składają „przed objęciem stanowiska” ślubowanie na wierność PRL, a przecież on już przed rokiem objął stanowisko z nominacji biskupa. Wówczas Urząd Wojewódzki w Łomży stwierdził wygaśnięcie swojej decyzji wydanej temu księdzu na stanowisko proboszcza parafii Turośl. Urząd powołał się na art. 162 & 1 p. 2 i & 3 kodeksu postępowania administracyjnego oraz na art. 6 dekretu z 1956 r. i stwierdził, że ślubowanie na wierność nadal obowiązuje. Ks. Sakowicz uległ i po złożeniu ślubowania stał się z pełniącego dotychczas funkcję tymczasowego administratora – proboszczem parafii Turośl³⁹.

W latach siedemdziesiątych władze państwowe rezygnowały ze stosowania rygorystycznych przepisów odnośnie punktów katechetycznych, prowadzenia księgi inwentarzowej i wielu innych spraw. W lutym 1971 r. przewodniczący PRN w Łapach zaprosił księży proboszczów na spotkanie, omawiał z nimi sprawy ekonomiczne powiatu i prosił o pomoc w pracy nad podniesieniem stanu gospodarczego regionu. W spotkaniu brał też udział kierownik wydziału do spraw wyznań z Białegostoku⁴⁰. W lipcu i sierpniu 1980 r. przez Polskę przeszła fala strajków, która zakończyła się 31 sierpnia tego roku podpisaniem Umów Społecznych ze światem robotniczym w Gdańsku, Szczecinie i Jastrzębiu. W 1981 r. zarejestrowano „Solidarność”. W październiku tego roku umożliwiono dzieciom i młodzieży szkolnej uczestniczenie w katechezie parafialnej. W 1989 r. przywrócono przedmiot religii do szkół. W lipcu tego roku ogłoszono komunikat o nawiązaniu stosunków między Polską Rzeczypos-

³⁹ ArŁm. Akta Eugeniusza Świąckiego; Akta Bronisława Słodzińskiego; Akta Mariana Olszewskiego; Akta Romualda Sakowicza.

⁴⁰ ArŁm. Akta parafii Sokoły.

spolitą Ludową i Stolicą Apostolską. Dnia 28 lipca 1993 r. został podpisany konkordat. Następowala normalizacja stosunków Państwo – Kościół.

W Ustawie z 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej obsady stanowisk kościelnych dotyczyły dwa następujące artykuły. Art. 2. Kościół rządzi się w swych sprawach własnym prawem, swobodnie wykonuje władzę duchowną i jurysdykcyjną oraz zarządza swoimi sprawami. Art. 76. Traci moc dekret z dnia 31 grudnia 1956 r. o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych⁴¹. W art. 7 p. 1 konkordatu z 28 lipca 1993 r. podano, iż urzędy kościelne obsadza kompetentna władza kościelna zgodnie z przepisami prawa kanonicznego⁴².

W podsumowaniu opracowania należy stwierdzić, że bezpośrednio po drugiej wojnie światowej biskup mianował proboszczów w oparciu o przepisy konkordatu z 1925 r., a wikariuszy samodzielnie. Dekretem z 9 lutego 1953 r. rząd uzależnił całkowicie od swojej woli obsadę stanowisk zarówno proboszczów, jak i wikariuszy. Dekret z 31 grudnia 1956 r., który obowiązywał do 1989 r., dotyczył samych proboszczów. W latach sześćdziesiątych władze wojewódzkie wielokrotnie odrzucały wnioski biskupa, który z kolei odwoływał się do ministerstwa. Głównym powodem odmowy ze strony władz państwowych był opór księży względem rejestrowania punktów katechetycznych i prowadzenia księgi inwentarzowej. Od lata siedemdziesiątych władze państwowe mniej ograniczały władzę biskupa w dziedzinie obsady stanowisk kościelnych, a całkowitą swobodę w tym względzie uzyskał biskup w 1989 r.⁴³.

Influence of the State authorities on filling up church vacancies in Łomża diocese in the years 1945-1989

Immediately after the Second World War the Bishop appointed Parish-Priests on the base of the concordat regulations issued in the year 1925, while, on the other hand, he appointed curates by himself. On motion of the decree issued on

⁴¹ Dz. Ust. 1989 Nr 29 poz. 154.

⁴² W. Góralski, *Zawarcie małżeństwa konkordatowego w Polsce*, Warszawa 1998, s. 91.

⁴³ Por. W. Jemielity, *Obsada stanowisk kościelnych w Królestwie Polskim do powstania styczniowego*, Prawo Kanoniczne 43 (2000) nr 3-4, s. 351-385; tenże, *Mianowanie i przenoszenie księży w Królestwie Polskim po powstaniu styczniowym*, Roczniki Teologiczno-Kanoniczne, tom XXXIV, zeszyt 4, 1987, s. 37-84.

this February 9th in the year 1953 filling up vacancies for both Parish-Priests and Curates was completely dependent on the will of the government. The decree issued on this December 31st in the year 1956 and binding till the year 1989 referred to Parish-Priests only. In the 60's the voivodship authorities repeatedly rejected Bishop's applications so he referred the matter to the ministry. The main reason of the State authorities' denial was defiance of the priests as regards registration of the catechetic points and keeping stock-books. Since the 70's government authorities less and less restricted the power of the Bishop as regards filling up church vacancies and since 1989 the Bishop has gained complete freedom on this matter.